

KORPIFILOSOFIASTA KASVATUSSOSIOLOGIAAN

Vesa Mäkinen

Ammatillisen opettajankoulutuksen
kehittämishanke
Toukokuu 2013
Ammatillinen opettajakorkeakoulu
Tampereen ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Ammatillinen opettajakorkeakoulu

Mäkinen Vesa
Korpifilosofiasta kasvatussosiologiaan

Opettajankoulutuksen kehittämishanke 13 sivua
Toukokuu 2013

Kehittämishankkeeni tarkoitus on pohtia korpifilosofian kasvatuksellista näkemysellisyyttä, verraten sitä nykypäivän kasvatussosiologiaan. Pysin tuomaan esille ajatuksia ja kysymyksiä, onko entisajan ja nykypäivän korpifilosofialla kasvatuksellista merkitystä tämän päivän koulukeskeisessä yhteiskunnassa, missä kasvatussosiologit määrittelevät kasvatukselliset arvot, normit, käyttäytymistavat sekä tiedot ja taidot joita yhteiskunnassa tarvitaan. Tämän päivän suuntaus on se, että yhteiskunta ottaa yhä isomman kasvatuksellisen roolin yksilöstä. Onko mahdollista palata taaksepäin yhteiskunnallisessa sosialisatiossa? Aikaan missä perhekeskeisyys oli tärkeässä roolissa. Kyläyhteisöt kasvativat yksilöitä yhteisön normeihin käyttäytymistapoihin. Voisiko tässä olla ratkaisumalli nuorten syrjäytymiseen?

Innoitus asiaan johtaa Veikko Huovisen kirjaan Havukka-ahon ajattelija. Tässä kirjassa fiktiivinen henkilö metsätyömies Konsta Pyökkänen tuo filosofisilla ajatuksilla korpifilosofian perusajatuksen esille. Kirjailija Veikko Huovinen kuvaa hienosti korpifilosofiaa ja samalla agraariyhteisön ja tiedemaailman kohtaamista.

Pysin tuomaan esille näkemyksiä, jotka vaikuttavat oppilaan ja opettajan vuorovaikutukseen oppimistilanteessa. Jokainen henkilö tuo vuorovaikutuksessa esille omia filosofisia näkemyksiä. Ovatko ne sitten sopivia tai ristiriitaisia kasvatuksellisesti, siihen yritän löytää kasvatuksellisia ratkaisuja sekä kysymyksiä. Kasvatussosiologia tutkii minusta läheisesti tätä aihetta ja siksi olen ottanut sen tutkimussuunnan ohjenuoraksi kehittämishankkeessani. Rajaan mietiskelyni ja pohdintani vuorovaikutukseen, palautteenantoon sekä nuoren opiskelijan syrjäytymisen ehkäisemiseen

Korpifilosofiasta kasvatussosiologiaan hankkeeni on tarkoitettu opettajakoulutukseen oppimateriaaliksi. Hankkeella tavoitellaan sitä, että opettajaopiskelijat voisivat löytää opettajuuteensa uusia näkemyksiä. Myös ajatukset siitä, että jokainen voisi löytää oman opettajuutensa alkulähteen, on hankkeeni tavoite.

Hanke toteutetaan video/multimedia -esityksenä. Tämä kirjallinen tuotos on käsitkirjoitus ja johdatus video/multimedia -esitykseen.

Asiasanat: kasvatustilfilosofia, korpifilosofia, vuorovaikutus, palaute, syrjäytymisen.

SISÄLLYS

1	AJATUSVÄYLÄ	4
2	KORPIFILOSOFIASTA KASVATUSSOSIOLOGIAAN	5
	2.1. Korpifilosofia	5
	2.2. Kasvatusfilosofia	6
3	OPETTAJUUDEN ALKULÄHTEILLÄ	7
	3.1 Vuorovaikutus	7
	3.2 Syrjäytymisen ehkäiseminen koulumaailmassa	8
4	YHTEENVETO	11
	LÄHTEET	13

1 AJATUSVÄYLÄ

Nykypäivän elämänmeno on hektistä ja muutosta nopealla syklillä. Koulumaailman on pysyttävä mukana muutoksen virrassa. Pidän tärkeänä sitä, että nykypäivän kasvattajalla on rohkeutta ajatella kasvatuksellisia malleja myös korpifilosofisesti eli maalaisjärjellä. Ns. maalaisjärjen käyttöön mainitaan yleisesti suomalaisessa puhekielessä, kun puhutaan siitä, että jokin asia tehdään perinteisesti ja selkeästi. Ajattelun tasolla puhutaan, että maalaisjärjen käyttö on sallittua.

Miten voidaan määritellä korpifilosofia? Korpifilosofia on kansan perinteistä ajattelua arkisiin ongelmiin, sekoitettuna perinteisiin käyttäytymisnormeihin. Eli lyhykäisyydessään korpifilosofia on maalaisjärjellä tehtyä ajattelua. Haluan tuoda hankkeella esiin korpifilosofian tärkeyden vuorovaikutuksessa oppilaan kanssa, sekä syrjäytymisen ehkäisemisessä.

Mitä vuorovaikutus on? Vuorovaikutus on avain oppimiseen, vuorovaikutuksessa ydintä on kieli, jonka rinnalla on valtavan laaja sanattomien keinojen kirjo (TAOKK 2009). Vuorovaikutuksella on ollut ja on tärkeä rooli, kun yhteisöissä kommunikoidaan ja kehitetään yhteisöjä. Syrjäytymisen ehkäisyssä vuorovaikutus on avainroolissa.

Video/multimedia esityksellä haluan tuoda näkemyksiä siitä, miten minä näen ja koen korpifilosofian kasvatuksellisesti. Haluan tuoda esityksellä omaa kokemusta, minun opettajuuteni alkulähteelle. Mistä minä olen saanut opettajuuteeni korpifilosofista hiljaista tietoa? Voiko luonto itsessään antaa vastauksia opettajuuden alkulähteelle? Luonto antaa minulle monimuotoisuudessaan inspiraatioita opettajuuteeni. Luonnonvaraopettajana sekä metsäpalveluyrittäjänä luonto on osa ammatti substanssiani. Tavoittelen hankkeellani sitä, että jokainen joka siihen tutustuu, pysähtyisi miettimään mitä korpifilosofisia ajatuksia itse kantaa mukanaan. Ja löytyykö niistä omaa kasvatuksellista persoonaa ja kasvatuksellista alkulähdettä.

2 KORPIFILOSOFIASTA KASVATUSSOSIOLOGIAAN

Korpifilosofiasta kasvatussosiologiaan. Niin mikä yleensä on korpifilosofiaa ja mikä taas kasvatussosiologiaa näkisin, että molemmissa ollaan syvällisten ajatusten parissa. Tässä hankkeessa pyrin tuomaan esille uusia ajatuksia ja kysymyksiä. Jokaisella meistä on varmasti ollut lennokkaita ajatuksia, joita haluamme tuoda esille. Minusta lennokkaat ajatukset ovat kehityksen tae yhteiskunnassa. Miten nykyinen koululaitoksemme suhtautuu näihin oppijoihin, joilla on lennokkaita ajatuksia. Aluksi käyn läpi käsitteellisesti korpifilosofiaa ja kasvatustilosophiaa rinnakkain, sekä erikseen kasvatussosiologiaa.

2.1. Korpifilosofia

Miten voidaan määritellä korpifilosofia? Korpifilosofia on kansan perinteistä ajattelua arkisiin ongelmiin, sekoitettuna perinteisiin käyttäytymisnormeihin.

Miten lähellä rinnakkain kulkevat korpi- ja kasvatustilosophia? Ovatko ne itse asiassa yhtä ja samaa filosofiaa? Molemmissa pyritään pohdintojen kautta ratkaisemaan kysymyksiä. Näkisin, että korpifilosofia on meidän inhimillisyyden kulmakiviä, koska näiden alkuajatusten kautta on alkanut muodostua uutta ja sitä kautta taas uutta filosofista ajatusta.

Koulumaailmassa kasvatustilosophialla on suuri merkitys, tämä filosofia on tieteellisesti tunnustettua. Oppilas, joka tulee koulumaailmaan kotioloista, tuo mukanaan oman filosofisensa maailmankuvan. Voiko tämä maailmankuva olla kenties koulumaailmaan uusi suunta, vai pitäytyykö opettajakunta opetetuissa kasvatustilosophissa opetusmalleissa?

Tässä globaaliosessa yhteiskunnassa tiedonvälitys ja tiedon saatavuus on nopeaa ja täsmällistä. Onko korpifilosofiosella ajattelulla enää tarvetta? Opinto-ohjaus kouluissamme antaa tänä päivänä lapsillemme kattavat tiedot eri ammateista sekä opintomahdollisuuksista yhteiskunnassa.

Ennen kun yhteisöt elivät erillään toisistaan ja kun ei ollut sähköisiä viestimiä, sekä opinto-ohjaus ei ollut kouluissamme yleistä, niin kasvatus ja ammattineuvonta tulivat kodin antamana. Näissä yhteisössä lähipiirin mallit, niin ammattitehtäviä kuin kädentaidoistakin siirtyivät lapselle joka muodosti oma minäkuvaa ja ajatusta tulevaisuudestaan.

2.2. Kasvatusfilosofia

Miten voidaan määritellä kasvatusfilosofia? Tapio Puolimatka on määritellyt kirjassaan *Kasvatus ja filosofia* asian näin:

Kasvatus on ollut ajattelevien ihmisten kiinnostuksen kohteena niin kauan kuin inhimillistä kulttuuria on ollut olemassa. Toisin ei voisi ollakaan, koska uusien tiedollisten näkökulmien ja arvojen etsiminen ja edelleen välittäminen ovat olennainen osa ihmisyyttä. Ihminen etsii käsitystä itsestään ja paikastaan maailmankaikkeudessa käyden keskusteluita muiden kanssa. Ei voida ajatella, että lapset jätetään koko sen kulttuuriperinnön ulkopuolelle, joka on olennainen osa ihmisen identiteettiä.

Paitsi että kasvatus on olennainen osa inhimillistä kulttuuria, se on ollut myös yhä kasvavan teoreettisen kiinnostuksen kohteena. Kasvatuksessa kiteytyvät inhimillisen elämän ulottuvuudet tavalla, joka sekä monimutkaistaa tutkimustyötä että tekee sen kiehtovaksi. Kasvatusta voidaan tutkia monilla erilaisilla menetelmillä, jotka voidaan karkeasti luokitella kuuluvaksi kahteen vaihtoehtoiseen tutkimusstrategiaan. Kasvatusta voidaan tutkia joko kokemukseräisesti (empiirisesti) sellaisena kuin se käytännössä ilmenee tai sitä voidaan tutkia ajattelun kautta (teoreettis-käsitteellisesti) määrittelemällä sen peruskäsitteitä ja pohtimalla niiden välisiä suhteita. (Puolimatka 1995.)

3 OPETTAJUUDEN ALKULÄHTEILLÄ

3.1 Vuorovaikutus

Vuorovaikutus oppilaiden kanssa on opetuksen ydin. Vuorovaikutukseen ja siihen, että oppilaitoksissa painitaan vuorovaikutus ongelmien kanssa, on tänä päivänä yleisesti koettu ongelmaksi opettaja/oppilas vuorovaikutuksissa. Luottamus ja hyväksyntä ovat minusta avainsanoja ongelman ratkaisuun. Näkisin luottamuksen ja esimerkillä toimimisen aukaisevan väylän hyvään vuorovaikutukseen oppilaiden kanssa. Opettajan täytyy olla sanansa mittainen henkilö. Kun oppilaalle annetaan mahdollisuus osoittaa pätevyytensä asiaan sekä mahdollisuus epäonnistua niin, ettei hän koe sitä opintoja haittaavaksi. Oppilas on kyllä silloin vuorovaikutusmyönteinen kun molemminpuolinen kunnioitus on saavutettu.

Itse näen oppilaat valmennettavina pelaajina. Minun tavoite on saada jokaisesta parhaat puolet esiin. Näkisin, että kun luottamussuhde oppilaaseen on saavutettu, niin silloin opettaja on opettajuuden ytimessä ja oppitilaeuforia on saavutettu. Se, että opetuksella haetaan vain tilannetta, joka tähtää siihen, että oppilas saadaan testillä tai kokeella tilanteeseen, missä häntä voidaan arvioida, ja päätavoite on saada hankaloitettua oppilaan eteneminen opinnoissa on tietenkin vuorovaikutuksellisesti umpikuja. Lähden siitä opettajan täytyy olla innostunut ja aidosti kiinnostunut opetettavasta aiheesta, kyllä oppilaat huomaavat nopeasti, jos kiinnostus ja innostus puuttuu opettajalta. Tämä on minusta yksi syy miksi jotkut opettajat pärjäävät paremmin oppilaiden kanssa.

Opettajalta vaaditaan lähes tutkijatyylisiä omistaneisuutta opetettavaan asiaan, mikäli jaksaa olla innostunut koko opetusuran ajan. Niin sanottu ”leipääntymisen” vaanii meitä jokaista kasvattajaa.

Vuorovaikutus ja palautteenanto ovat minusta sivuavia tilanteita. Palautteenannossa vuorovaikutustaidot ovat hyvinkin tärkeässä roolissa. Opettaja, joka on luonut hyvän luottamussuhteen oppilaaseen, pystyy antamaan oppilaalleen rakentavaa palautetta paremmin kuin opettaja, jolla luottamusta ei ole. Oppilaalle

on tärkeää luottaa opettajaan hänen palautteensa oikeudenmukaisuuteen. Vain sillä on merkitystä oppilaan kehittymiselle kohti hyvää ammattisubstanssia. Aikaisemmalla kokemuksella oppilaalla aikuisiin on nuorisoasteen ja miksei aikuiskoulutuksessakin tärkeä rooli, kun luottamusta haetaan, tai kun luottamussuhdetta ei tule.

Tässä asiassa tulee esille se mitä olemme kokeneet ja saaneet perhe-, kaveri-, koulu- ja harrastusyhteisöissä. Opettajan olisi hyvä tietää kuinka monisäikeinen ja mihin kaikkialle vuorovaikutus ja palautteenanto tilanne voi vaikuttaa oppilaalle, kuin myös hänelle itselleen. Kuvaisin tilannetta vanhana puuna, millä on vahvat ja tukevat juuret sekä latvus. Juuristoalue on oppilaan/opettajan menneisyys ja latvusalue on nykyisyys ja tuleva aika.

3.2 Syrjäytymisen ehkäiseminen koulumaailmassa

Elinkeinoelämän Valtuuskunta EVA on tutkinut syrjäytymistä EVAn analyysissa no:19 1.2 2012 ” Hukassa, keitä ovat syrjäytyneet nuoret”. Asiaa on tutkinut Pekka Myrskylä, Tilastokeskuksen kehittämispäällikkö. Koska tämä hanke on pääosin minun korpifilosofisia mietintöjä, sivuan EVAn analyysia kapealla otannalla. Analyysistä saa enemmän tietoa osoitteesta www.eva.fi.

Pekka Myrskylä toteaa seuraavaa EVAn analyysissa Hukassa, keitä ovat syrjäytyneet nuoret: Perhetausta ja asumismuoto vaikuttavat syrjäytymiseen. Ulkopuolisuuden riskiä kasvattaa nuoren asumistapa. Myös perhetaustan vaikutus on ilmeinen. Jos nuorella on tukenaan edes toinen vanhemmista, putoaa syrjäytymisriski yksin asuvaan verrattuna alle kolmasosaan. (Myrskylä 2012.)

Opettajalla on minusta suuri rooli syrjäytymisen ehkäisemisessä. Opettaja, joka on edennyt urallaan opettajaksi, on todennäköisesti menestynyt opinnoissaan yleensä keskimääräistä paremmin. Onko hänellä kompetenssia kohdata oppilas, joka on syrjäytymisvaarassa? Osaako ja pystyykö hän asettumaan oppilaan tilaan, jos hän ei ole koskaan joutunut näkemään tai kokemaan sellaista mitä oppilas on kenties joutunut kokemaan omassa sosiaalisessa ympäristössään. Voiko nuori luottaa opettajaan, jos opettaja ei ole koskaan joutunut kokemaan

mitään vastaavaa, mitä oppilas on kenties joutunut kokemaan? Miten opettaja voittaa luottamuksen oppilaaseen, joka on luisumassa sivuraiteelle elämässään ja opiskeluissaan? Näkisin, että luottamus on kaikkein tärkein asia minkä opettajan täytyy saada oppilaaseen solmittua. Esimerkillä toimiminen on myös tärkeää, kun luodaan luottamusta toisiin ihmisiin. Näkisin, että kun oppilas näkee miten opettaja toimii myös oppituntien ulkopuolella, niin sillä on iso merkitys. Nuori oppilas hakee mallikuvia koko ajan ympäriltään.

Entisajan koulu yhteisöissä, missä opettaja oli kaikkien tuntema henkilö ja yleensä hän oli myös kunnan tai kyläyhteisön toiminnassa aktiivisesti oleva henkilö. Nuoret tiesivät miten opettaja järjesti asiansa. Tällä käyttäytymismallilla opettaja viestitti kyläyhteisön nuorille niin sanottua hiljaista tietoa miten yhteisöissä kenties olisi hyvä toimia ja elää. Nykypäivänä kun oppilaitokset ovat suuria ja opettajakunta on iso, oppilas ei välttämättä saa sitä hiljaista tietoa mitä entisajan koulu yhteisöt tarjosivat.

Välittäminen ja huomioon ottaminen ovat minusta tärkeitä asioita nykyopettajan työssä. Kodin ja kotiyhteisöjen roolia kasvatuksessa ei saa siirtää koulujen ja opettajien työtaakaksi. Nyky-yhteiskunnan arvojen koventuessa ja kilpayhteiskunnan otteen kiristyessä on opettaja se henkilö, jolla on taas ns. avaimet kädessä. Opettajien rooli tulee kasvamaan niin sanotusti yhteiskunnan tuntosarvina tulevaisuudessa. Vastaavanlainen yhteiskunnallinen rooli oli opettajilla minusta Suomessa kiertokoulujen ja kansakoulujen alkutaipaleella. Silloin opettajien rooli oli tuoda kyläyhteisöihin lukutaidon lisäksi myös malleja miten yhteiskunnassa käyttäytyttiin.

Vastuu nuoristamme kuuluu kaikille. Tuntuu että kaikkialla puhutaan nuorten syrjäytymisestä ja niistä vaaroista mitkä voi johtaa syrjäytymisen polulle. Aikaa ja aikaa, siinä on ratkaisu nuorten pahoinvointiin. Meidän täytyy ymmärtää, että ei meidän tarvitse tehdä mitään ihmeellisyyksiä nuortemme eteen. Nuoret tarvitsevat aikuisen läsnäolon, tietoisuuden siitä, että jossain on se aikuinen keeneen voi luottaa ja joka kuuntelee. Nuori opiskelija kokeilee siipiään koulumaailmassa, hän etsii itseään ja omaa paikkaansa yhteiskunnassa. Tässä kohtaa riittää minusta opettajilta se, että he ovat valmiita kuuntelemaan oppilaitaan ja heidän huoliaan. Minusta tähän sopii hyvin ajatus: On helppoa todeta eläkkeellä

se, että kuinka työuran ja elämän pitäisi mennä. Mutta täytyy muistaa se, että jotta voi todeta niin, täytyy elää niin pitkään, että on eläkeiässä. Tarkoitan tällä sitä, että jälkikäteen on aina helppoa arvioida ja arvostella toisia, kun itse on selvinnyt elämän ongelmakohdista läpi. Opettajuuudessa on minusta kysymys kyvystä asettua opiskelijan tilanteeseen ja sitä kautta auttaa opiskelijaa eteenpäin tai hieman jarrutella mikäli vauhti alkaa karata käsistä.

4 YHTEENVETO

Miten nykypäivän koulumaailma pystyy ottamaan omakseen korpifilosofit, jotka kenties kritisoivat tämän päivän opetusmetodeja. Minusta koululla on tänä päivänä mahdollisuus huomioida erilaisuutta ja löytää siitä vahvuuksia. Korpifilosofia on sitä mitä meillä kaikilla on omissa ajatuksissamme. Näkisin, että meidän jokaisen pitää vain löytää se itsestämme. Korpifilosofia on myös sitä, että välitämme lähimmäisistämme aidosti ja hyväksymme ne ajatukset, joita meille kulloinkin syntyy, kun havainnoimme ympäristöämme. Uskallus tuoda omia ajatuksia esille on monesti monelle meistä vaikea asia. Pelkäämme kenties, ettei ajatuksemme ole sovelias sen hetkiseen tilanteeseen missä ajatus putkahtaa esille. Niin kuin aikaisemmin on tullut esille, minusta korpifilosofia on kaiken kehityksen alkusysäys.

Vuorovaikutuksen ja palautteenannon ”puuvisiota” voisi minusta soveltaa mo-
neen opetustilanteeseen. Puuvisiota voisi myös käyttää selkeyttämään ja hah-
mottamaan, kuinka monisäikeinen vuorovaikutus ja palautteenanto tilanne voi
olla. Tästä voisi olla myös apua oppilaille kun kerrotaan mihin kaikkeen hänen
ratkaisunsa vaikuttaa

Luottamussuhde on minusta yksi tärkeimmistä asioista joita opettaja joutuu ja
täytyy pystyä solmimaan oppilaiden kanssa. EVAn analyysi tukee minusta sitä
näkökulmaa, että opettajan yksi tärkeimmistä ominaisuuksista on luottamuksel-
lisuus oppilasta kohtaan.

Tänä päivänä, kun perheet pirstoutuvat yhä enenevässä määrin. Nuoret joutuvat
elämään ilman toisen vanhemman välitöntä kasvatusta tai jopa ilman vanhem-
piaan. Opettajilla on myös turvallisen aikuismallin rooli harteillaan. Tämä vaatii
opettajalta sen, että hän näkee oppilaan valmennettavana. Myös vastuullisuus
siitä, että tukee oppilasta koko hänen opintokaaren ajan, on edesauttamaan
kehitystä, jolla nuorten syrjäytymistä voidaan vähentää. Silloin kun asia on näin,
niin uskon, että opiskelun keskeyttämisiä tulee vähemmän. Syrjäytymisen vaara
myös vähenee, kun oppilas huomaa sen, että hänestä valmennetaan uusi am-
matilainen. Eikä niin että hän ajattelee olevansa vain osa koulun toimintaa ja

tulosta. Tässä asiassa vaaditaan opettajakunnasta selvää signaalia ja suunnanmuutosta. Opettajuuden peruskiviä on se, että oppiminen ja opetus sekä oppilaista välittäminen on kasvatusta. Tätä varten oppilaitokset ovat luotuja. Tämä viestin välittäminen on minusta opettajuuden alkulähde.

Tavoitteeni on se, että hankkeeseen tutustuja huomaa sen, että yhteiskunnassa kaikki osa-alueet ovat sidoksissa toisiinsa, ei ole erillisiä saarekkeitä, joilla ei olisi vaikutusta toisiin yhteiskunnan osa-alueisiin. Kotikasvatus ja koulukasvatus ovat sidoksissa toisiinsa, kuin vuorovaikutus ja syrjäytyminenkin ovat sidoksissa keskenään sekä koti- ja koulukasvatukseen. Eli kaikki vaikuttaa kaikkeen.

Hankkeeni tavoite on saada henkilö, joka siihen tutustuu pohtimaan omaa kasvatuksellisuuttaan ja mistä se on lähtöisin. Itselleni tämä hanke on avartanut tietoisuuttani opettajuuteni alkulähteen löytymisestä. Hanke sisältää yhden ihmisen näkemyksen asiasta. Tämä tuottaa haasteen siitä, että miten muut hankkeeseen tutustujat pystyvät löytämään sen korpifilosofisen langan ja ajatuksen mitä pyrin tuomaan esitykselläni esille. Esityksessä, puheen, kuvien ja musiikin on tarkoitus luoda yhteisvaikutuksena ajatusväylä, jota pitkin katsoja löytää korpifilosofian. Teknisesti kuva-, puhe-, ja musiikkiraita kertovat myös erikseen omaa tarinaa.

Video/multimediaesitys työvaiheena on ollut suuri ponnistus. Tämä työvaihe on tuonut rutkasti uutta teknistä osaamista, sekä esityksen työstövaiheessa syventänyt näkemystäni korpifilosofian tärkeydestä, ns. hiljaisen tiedon tuojana opetustilanteisiin ja vuorovaikutukseen. Toivon, että viihdytte esityksen parissa.

LÄHTEET

Huovinen, V. 1952. Havukka-ahon ajattelija. 32. painos. 2010 Juva: WS Bookwell Oy.

Myrskylä, P. 2012. Hukassa – keitä ovat syrjäytyneet nuoret? Elinkeinoelämän Valtuuskunta analyysi No. 19 1.2. 2012.

Puolimatka, T. 1995. Kasvatus ja filosofia. 2. painos. 1996 Rauma: Kirjapaino Oy West Point.

TAOKK 2009. Viestinnän perusteet 2009 - 2010.